

TIJORAT BANKLARIDA PUL OQIMLARI TO`G`RISIDAGI HISOBOTNI TAKOMILLASHTIRISH

Rahmonova Hayot Erkinovna

O`zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistranti

Tijorat banklari barcha pul oqimlarining, shu jumladan kreditlarning harakatini nazorat qiladi va jamiyatning moliyaviy resurslari va investitsiyalaridan eng foydali foydalanishni ta'minlashga yordam beradi, bunda investitsiyalarning daromadlilikligi eng foydali bo'ladi. Rentabellik har qanday xo'jalik yurituvchi subyekt, xo'ha u sanoat korxonalari, xoh moliya-kredit tizimiga kiruvchi tashkilotlar faoliyati samaradorligining eng muhim ko'rsatkichidir. Lekin bizni aynan tijorat bankining rentabelligi qiziqtiradi. Bank rentabelligi bank mablag'laridan foydalanish samaradorligini aks ettiradi. Bu bank ixtiyorida resurslarni jalb qilish va joylashtirish samaradorligi qanchalik yuqori ekanligini ko'rish imkonini beradi.

Rentabellik – bu biznes modelining iqtisodiy samaradorligining o'lchovidir. Bu xarajatlar va sof daromad o'rtasidagi munosabatni aks ettiradi. Ko'rsatkich yangi biznes loyhasini boshlash, kompaniyani qayta tashkil etish va startaplarga sarmoya kiritish bo'yicha qaror qabul qilishga ta'sir qiladi. Bu tashkilot o'z aktivlari- kapital, xodimlar, uskunalar va boshqa ishlab chiqarish omillaridan qanchalik samarali foydalanishini ko'rsatadi. Daromadlilik biznes faoliyatining asosiy ko'rsatkichidir. Buni yangi va mavjud kompaniyalar va loyihalar uchun hisoblash muhimdir. Daromadlilik korxonalar o'z resurslarini – xodimlar, pul, materiallar va boshqa aktivlarni qanchalik malakali boshqarishini ko'rsatadi. Rentabellik – ma'lum bir davrda investitsiyalardan sof foyda yoki zararni tavsiflovchi iqtisodiy ko'rsatkichdir. Odatda u dastlabki investitsiyalarning foizi sifatida ifodalanadi. Kompaniyaning faoliyat sohasiga qarab, rentabellik ko'rsatkichlari o'zgaradi: Rentabellik korxonalar faoliyatini tahlil qilishning asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. U yangi boshlangan va allaqachon mavjud loyihalar uchun hisoblab chiqilgan.

Hozirda shiddat bilan rivojlanayotgan bozor iqtisodiyoti sharoitida bank faoliyatini barqarorligi, uning raqobatbardoshligi va kelajakdagi faoliyati ko'p jihatdan o'tgan davrda erishilgan va yo'l qo'yilgan xato va kam-chiliklarni aniqlashga bog'liqdir. Shu sababdan tijorat banklarining ko'zlangan maqsadlariga erishishda rentabiligini tahlil qilish muhim sanaladi.

Tijorat banklari sof foydani shakllantirishi va uning tahlilini takomillashtirish masalalari bo'yicha bir qator horijiy va MDH hamda mamlakatimiz iqtisodchi olimlari

va mutaxassislari tomonidan juda ko'p ilmiy izlanishlar olib borilgan va hozirgi kunda ham bu ishlar keng ko'lamda davom ettirilmoqda. Masalan, bu borada Rossiyalik iqtisodchi olim A.D. Sheremet fikriga ko'ra, tijorat banklari hisobot davrida olingan foizli va foizsiz daromadlari va xarajatlarining muvofiqligini ta'minlashi kerak. Ya'ni joriy oydagi daromadlar va xarajalar shu oyda balans hisobotida aks ettirilishi shart. Shunda tijorat banklari balanslarining haqqoniyligi va sofligi ta'minlangan bo'ladi.

Hisobot davrida bankning barcha daromadlari va xarajatlarini taqqoslanishi natijasida bankning sof foydasini aniqlash imkoniyati vujudga keladi va bu jarayon tijorat bankining sof foydasi deyiladi. Rentabillik tushunchasini – moddiy boyliklarni va boshqa aktivlarni tez sotish va moliya vositalariga aylan-tirish qobiliyati, yoki bo'lmasa bankning barcha majburiyatini o'z vaqtida to'liq bajara olishi desak mubolag'a bo'lmaydi. Shu fikrga asosan Amerikalik iqtisodchi olim P. Rouz "bank mablag'larni o'ziga maqbul narxlarda hamda aynan shu mablag'lar zarur bo'lganda jalb eta olsa bank daromadli hisoblanadi" deydi.

Daromadlilik ko'rsatkichi asosida biznesni yanada rivojlantirish rejaları ishlab chiqiladi, xodimlarni boshqarish usullari tartibga solinadi va narxlar hisoblab chiqiladi. Kompaniyani sotib olayotganda biznesning rentabelligini hisoblash kerak. Bu investitsiya qanchalik tez to'lanishini aks ettiradi. Daromad qanchalik yuqori bo'lsa, kompaniya shunchalik qimmatga tushadi. Har qanday kompaniya egasi yoki menejeri o'z biznesining rentabelligi imkon qadar yuqori bo'lishini xohlaydi. Daromadni qanday boshqarishni o'rganish uchun unga ta'sir qiluvchi omillarni bilishimiz kerak.

Tashqi omillar – bu tashkilot nazorat qila olmaydigan, lekin uning faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan shartlardir. Tashqi omillarga nima sabab bo'lishi mumkin:

- Amaldagi qonunchilik, shu jumladan soliq va buxgalteriya tizimlari.
- Iqtisodiy vaziyat.
- Aholining talab darajasi, to'lov qobiliyati.
- Sanksiyalarni joriy etish.
- Biznes qayerda, katta shaharda yoki shaharchada?
- Mahsulotlar sotiladigan yoki xizmatlar ko'rsatiladigan hududda raqobatchilarning mavjudligi.

Ichki omillar kompaniyani raqobatchilardan ajratib turadigan muhim xususiyatlarni o'z ichiga oladi:

- ishlab chiqarish salohiyati;
- kadrlar salohiyati;

- mehnat unumdorligi;
- ishlab chiqarish hajmi va samaradorligi;
- marketing tizimining sifati;
- narxlash;
- sifat menejmenti, infratuzilma, tashkiliy rivojlanish;
- texnik yordam;
- kompaniyaning logistika tizimi.

Agar tashqi omillarga moslashish kerak bo'lsa, ichki omillarni boshqarish kerak. Rentabellik nisbatlarda ifodalanadi. Umumiy nisbatni hisoblash uchun hisobot sanasidagi rasmiy moliyaviy hisobotdan ma'lumotlar olinadi.

Rentabellik – korxonada faoliyatining iqtisodiy samaradorligining ko'rsatkichi. U foydaning resursga nisbati sifatida hisoblanadi, samaradorligini baholash zarur. Rentabellik ko'rsatkichlari korxonada ishini moliyaviy baho-lash, kamchiliklarni aniqlash, rejalashtirish uchun ishlatiladi. Har bir rentabellik koeffitsiyenti turli maqsadlarga erishishga qaratilgan, shuning uchun batafsil ma'lumot olish uchun barcha ko'rsatkichlar bo'yicha hisob-kitoblarni amalga oshirilishi kerak. Rentabellik chegarasi diskont stavkasi qanday ekanligini ko'rsatadi. Kelajakda olingan mablag'larning sof qiymati 0 ga teng bo'ladi. Bu investitsiya qanchalik samarali ekanligini aniqlaydi va ushbu investitsiyalarning oqilonaligini tahlil qilishga yordam beradi. Daromadlilikni oshirishning asosiy usullari: foydani oshirish va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, eng foydali loyihalarni tanlash va savdo kompaniyalari uchun yuqori marjali tovarlarni sotishdir. Bank va uning tarkibiy bo'linmalari uchun eng muhim uchta maqsad yuqori rentabellik, likvidlik va xavfsizlikka erishishdir.

Daromadlilik tijorat tashkilotining butun faoliyati-ning muhim ko'rsatkichidir. Bank faoliyatining rentabelligini tahlil qilish rentabellik va aktivlar rentabelligi, daromadning daromaddagi ulushi va kapitalning yetariligi ko'rsatkichlari o'rtasidagi yaqin bog'liqlikka asoslanadi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, imkoniyatlari teng bo'lgan banklar turli natijalarga erishishlari mumkin va aksincha, aktivlar rentabelligi va kapitalning yetariligi bo'yicha sezilarli farqlarga ega bo'lgan banklar bir xil rentabellikka erishishlari mumkin. Tijorat bankining rentabelligi (rentabelligi) samarali bank faoliyatining asosiy xarajat ko'rsatkichlaridan biridir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa shuki, bank rentabelligini boshqarishning uchta darajasi mavjud. Bank faoliyatining alohida yo'nalishlari rentabelligini boshqarish mas'uliyat markazlarini – bank faoliyatining ayrim yo'nalishlari uchun mas'ul bo'lgan bankning funksional bo'linmalarini aniqlashga asoslanadi. Faoliyatning alohida yo'nalishlari uchun

mas'ul bo'linmalar ishining yakuniy natijasini baholash bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Birinchi bosqich asosiy bo'lib, bo'limning budjetini, ya'ni tegishli davr uchun xarajatlar smetasini va ushbu bo'lim javobgar bo'lgan mahsulotlarni yaratish va sotishdan ushbu davrda olingan daromadlar miqdorini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Ikkinchi bosqichda rentabellik markazlari va xarajatlar markazlari bo'limlarning xarajatlari va daromadlarini taqqoslash yo'li bilan aniqlanadi.

Uchinchi bosqichda bankning ushbu sohasiga mas'ul bo'linmasi tomonidan jalb qilingan resurslardan foydalanish munosabati bilan boshqa funksional bo'linmalarga o'tkaziladigan daro-madlar miqdori aniqlanadi. Bank faoliyatining har bir yo'nalishi samaradorligini baholashning to'rtinchi bosqichida rentabellik markazlarining sof moliyaviy natijasi aniqlanadi. Mikro darajada bank foydasini boshqarish alohida bank mahsulotlarining rentabelligini boshqarishni o'z ichiga oladi. Har bir bank mahsulotini sotishdan olingan foyda uning tannarxi va bozor narxidan kelib chiqib belgilanadi. Bank tomonidan ma'lum turdagi mahsulotlarni yaratish va sotish samarasini hisoblashning o'ziga xos xususiyatlari ularning xususiyati, bank mahsulotlarini yaratish xarajatlari tarkibi va narxlar shakli bilan belgilanadi. Rentabellik ko'rsatkichlari foydaning xarajatlarga nisbatini bildiradi va shu bilan bank faoliyatining yakuniy natijalarini, ya'ni uning moliyaviy resurslaridan olinadigan daro-madlilikni tavsiflaydi, mutlaq ko'rsatkichlar tahlilini sifat mazmuni bilan to'ldiradi. Rentabellik ko'rsatkichlarining iqtisodiy ma'nosi ular har bir bankdan sarflangan (o'z va qarzga olingan) mablag'lardan olingan foydani tavsiflashida namoyon bo'ladi. Foyda bank faoliyatining asosiy ko'rsatkichidir. Bankning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi farq uning yalpi foydasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Анализ и оценка банковской деятельности (на основе отчетности, составляемой по российским и международным стандартам) / Галина Щербакова. Москва: Вершина, 2007. – 464 с.: ил., табл.

2. Банковское дело: учебник / под.ред. Г. Н. Белоглазовой, А. П. Кроливецкой. – 5-е изд., перераб. И доп. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 592 с.: ил.

3. Буевич С. Ю., Королев О. Г. Анализ финансовых результатов банковской деятельности: учеб. пособие-М.: КНОРУС, 2004.–160 с.

4. Белых Л. П., Устойчивость коммерческих банков. –М. 2002 год. –255 с

5. Щербакова Г. Н. Анализ и оценка банковской деятельности.- М.:Вершина,2006

6. Кудайбергенова, С. К. Анализ управления рентабельностью коммерческого банка / С. К. Кудайбергенова, Г. Б. Амангелди. – Текст : непосредственный // Актуальные вопросы экономики и управления : материалы III Междунар. Науч. Конф. (г. Москва, июнь 2015 г

